

Lijst van mieren (Hymenoptera: Formicidae) van België en Nederland, hun Nederlandse namen en hun voorkomen

Insectengroepen spelen in toenemende mate een rol bij de formulering van beleid op het gebied van natuur en landschap. Ook de media geven steeds meer aandacht aan insecten, niet in de laatste plaats aan mieren. Eenduidigheid in de Nederlandse naamgeving is daarbij van belang. Mede daarom zijn van bekende insectengroepen als dagvlinders, libellen en sprinkhanen inmiddels Nederlandse namen beschikbaar voor de in Nederland voorkomende soorten. Voor mieren bestond nog geen volledige lijst. Dit artikel presenteert een compleet overzicht van alle Belgische en Nederlandse mierensoorten met hun Nederlandse namen. In het overzicht vermelden wij eveneens de talrijkheid per soort en in welke fysisch-geografische regio's deze voorkomt.

Entomologische Berichten 63 (3): 54-58

Trefwoorden: faunistiek, naamlijst

Inleiding

Sinds de laatste decennia van de 20e eeuw hebben mieren zowel in België als in Nederland in toenemende mate aandacht gekregen van faunistische en ecologische onderzoekers. Insectengroepen spelen steeds meer een rol bij de formulering van beleid op het gebied van natuur en landschap. In wetenschappelijke artikelen en rapporten worden gewoonlijk wetenschappelijke namen gebruikt, maar voor natuurbeschermers, beleidsmakers en schrijvers van populair-wetenschappelijke artikelen vormen deze vaak een hindernis bij de communicatie. Mede daarom zijn van bekende insectengroepen als libellen en sprinkhanen Nederlandse namen beschikbaar die in allerlei rapporten, beschermingsplannen en andere beleidsstukken samen met de wetenschappelijke namen gebruikt worden. Voor een aantal mierensoorten bestaan al sinds het begin van de 20e eeuw Nederlandse namen; voor sommige soorten zijn zelfs meerdere verschillende Nederlandse namen gebruikt. De hieronder opgenomen lijst is bedoeld om van alle Belgische en Nederlandse genera, subgenera en soorten een Nederlandse naam te presen-

Peter Boer¹, Wouter Dekoninck², André J. van Loon³ & François Vankerkhoven⁴

¹Gemene Bos 12
1861 HG Bergen NH
pboer07@freeler.nl

²Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen - IRSNB
Vautierstraat 29
1000 Brussel, België
wouterdekoninck@hotmail.com

³European Invertebrate Survey - Nederland
Postbus 9517
2300 RA Leiden
loona@naturalis.nnm.nl

⁴Wolvenstraat 9
3290 Diest, België
francois@knapen.be

teren. Daarnaast is een actueel overzicht van alle in België en Nederland in de vrije natuur voorkomende mierensoorten gewenst. Sinds de laatste publicatie over Belgische en Nederlandse mieren (Van Boven & Mabelis 1986) is het aantal soorten namelijk flink uitgebreid, onder meer dankzij enkele belangrijke taxonomische revisies van Europese genera door de Duitse myrmecoloog Bernhard Seifert, en omdat er enkele nieuwe soorten zijn beschreven die ook in België en Nederland zijn aangetroffen.

Soorten

Alle mierensoorten die tot op heden in België en/of Nederland in de vrije natuur zijn aangetroffen zijn opgenomen (tabel 1), met uitzondering van exotische mierensoorten; dit betreft soorten die zich uitsluitend handhaven of zich in het verleden hebben gehandhaafd in huizen, restaurants, kassen, tuincentra, dierentuinen en dergelijke, zoals de farao-mier (*Monomorium pharaonis* (Linnaeus)), tropische staaf-

mier (*Hypoponera punctatissima* (Roger)) en witvoetmier (*Technomyrmex albipes* (Smith)). Sommige zeldzame soorten waarvan ooit een of enkele waarnemingen zijn gepubliceerd maar waarvan geen collectie-exemplaren bewaard zijn gebleven zijn evenmin in de lijst opgenomen; deze worden apart in tabel 2 vermeld.

De Belgische en Nederlandse mierensoorten behoren tot vier subfamilies die in de lijst in de 'klassieke' volgorde worden behandeld: Ponerinae, Myrmicinae, Dolichoderinae en Formicinae. Binnen deze subfamilies staan de genera en soorten op alfabetische volgorde; indien subgenera worden onderscheiden staan deze binnen een genus op alfabetische volgorde en binnen het subgenus staan de soorten weer op alfabetische volgorde. De gehanteerde nomenclatuur is conform Seifert (1996). Voor de 'auteursjaartallen' van de taxonnamen wordt echter Bolton (1995) aangehouden.

Criteria voor de Nederlandse namen

Voor het vaststellen van de Nederlandse soortnamen zijn de volgende criteria gehanteerd:

1. historische, reeds vaak gebruikte, min of meer ingeburgerde namen blijven zoveel mogelijk gehandhaafd, mits de naam logisch en eenduidig is, zelfs als de naam strijdig is met de hierna te noemen criteria;

Figuur 1. Fysisch-geografische regio's in België en Nederland.

Physio-geographical regions of Belgium and The Netherlands. Z = inland sandy soil and riverine regions, K = coastal areas, V = fen-peat and marine clay, L = southern part of the province of Limburg, E = loamy soils, H = Hautes Fagnes, A = Ardennes.

2. in de soortnaam wordt zo veel mogelijk gebruik gemaakt van de naam van het genus (of subgenus);
3. namen verwijzen naar uiterlijk (bijvoorbeeld sabelmier een mier met sabelvormige kaken), gedrag (bijvoorbeeld draaigatje) of een typerend habitat waarin de soort voor komt (bijvoorbeeld buntgrasmier);
4. verkleinwoorden worden niet gebruikt, met uitzondering van de draaigatjes.

Voorkomen

Voor het voorkomen zijn België en Nederland opgedeeld in fysisch-geografische regio's (figuur 1, tabel 1). Door middel van een driepuntsscore wordt de talrijkheid gegeven. Van soorten die sinds 1970 niet meer zijn waargenomen wordt het laatste waarnemingsjaar gegeven. Deze gegevens zijn gebaseerd op de databank van het gegevensbestand FORMIDABEL (Universiteit van Gent) en die van de European Invertebrate Survey - Nederland (EIS-Nederland, Leiden). Nieuwe soorten voor België en Nederland sinds publicatie van de tabel van Van Boven & Mabelis (1986) zijn aangegeven met een asterisk (*).

Dankwoord

Wij danken T. de Gruyter, G.R. van Hengel, A.A. Mabelis, G. Vierbergen en N.H.W. Willems voor hun suggesties en kritiek op eerdere versies van de namenlijst. A. van der Plas wordt bedankt voor het gereedmaken van het kaartje met de fysisch-geografische regio's.

Literatuur

- Bolton B 1995. A new general catalogue of the ants of the world. Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts).
- Bondroit J 1918. Les fourmis de France et de Belgique. Annales de la Société entomologique de France 87: 1-174.
- Boven JKA van & Mabelis AA 1986. De mierenfauna van de Benelux (Hymenoptera: Formicidae). Wetenschappelijke Mededeling van de Koninklijke Natuurhistorische Vereniging 173.
- Gaspar C 1970, 1971. Hymenoptera Formicidae: cartes 15-30, 143-164, 203-216. In: J Leclercq (ed) Atlas Provisoire des Insectes de Belgique. Faculté des Sciences agronomiques de l'Etat. Zoologie générale et Faunistique, Gembloux.
- Seifert B 1996. Ameisen — beobachten, bestimmen. Naturbuch Verlag, Augsburg.

Geaccepteerd 1 april 2003.

Tabel 1. Lijst van mieren van België en Nederland, hun voorkomen en hun Nederlandse namen. * = soorten die sinds de publicatie van Van Boven & Mabelis (1986) nieuw aan de Belgische en/of Nederlandse fauna zijn toegevoegd; jaar = jaar vóór 1970 waarin de soort voor het laatst in België dan wel Nederland is waargenomen; lettercodes in Nederland en België geven aan in welke regio's de mieren voornamelijk zijn aangetroffen dan wel relatief veel zijn waargenomen: A = Ardennen; E = leemgronden; H = Hoge Venen; K = kustgebieden; L = Zuid-Limburg; V = laagveen- en zeekleigebieden; Z = binnenlandse zandgronden en rivierengebied. + = uitsluitend in deze regio waargenomen. De cijfercodes geven aan hoe vaak een soort is aangetroffen: 1 = aangetroffen in minder dan vijf 5 x 5 km-hokken; 2 = aangetroffen in 5-25 5 x 5 km-hokken; 3 = aangetroffen in >25 5 x 5 km-hokken.

Ants occurring in Belgium and The Netherlands, their status and Dutch vernacular names. * = species new for Belgium and/or The Netherlands since Van Boven & Mabelis (1986). jaar = last year prior to 1970 in which a species was found in The Netherlands or Belgium. Letter codes in The Netherlands and Belgium indicate the regions in which the species is primarily found: A = Ardennes; E = loamy soils; H = Hautes Fagnes; K = coastal areas; L = province of Zuid-Limburg; V = fen-peat and marine clay; Z = inland sandy soil and riverine regions. + = only known from this region. Numerical codes indicate abundance: 1 = found in less than five 5 x 5 km-squares; 2 = found in 5-25 5 x 5 km-squares; 3 = found in >25 5x5 km-squares.

wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	Nederland	jaar	België	jaar
Formicidae	mieren				
Ponerinae Lepeletier, 1836	oermieren				
<i>Ponera</i> Latreille, 1804	staafmieren				
<i>Ponera coarctata</i> (Latreille, 1802)	staafmier	3, Z, L		2, Z, A, E, H	
Myrmicinae Lepeletier, 1836	knoopmieren				
<i>Anergates</i> Forel, 1874	woekermieren				
<i>Anergates atratulus</i> (Schenck, 1852)	woekermier	2, K, V, Z		2, Z, A	
<i>Aphaenogaster</i> Mayr, 1853	slanke oogstmieren				
<i>Aphaenogaster subterranea</i> (Latreille, 1798)	slanke oogstmier			1, A+	
Formicoxenus Mayr, 1855	gastmieren				
<i>Formicoxenus nitidulus</i> (Nylander, 1846)	glanzende gastmier	3, K, Z		1, Z, A, H	
Leptothorax Mayr, 1855	slankmieren				
subgenus <i>Leptothorax</i> sensu stricto	grote slankmieren				
<i>Leptothorax</i> (<i>Leptothorax</i>) <i>acervorum</i> (Fabricius, 1793)	behaarde slankmier	3, K, Z, L		3, K, Z, A, E, H	
<i>Leptothorax</i> (<i>Leptothorax</i>) <i>muscorum</i> (Nylander, 1846)	mosslankmier	3, K, Z, L		2, Z, A, H	
subgenus <i>Myrafant</i> M.R. Smith, 1950	dweragslankmieren				
<i>Leptothorax</i> (<i>Myrafant</i>) <i>affinis</i> Mayr, 1855 *	boomslankmier	1, L+		1, Z, E	
<i>Leptothorax</i> (<i>Myrafant</i>) <i>albipennis</i> (Curtis, 1854) *	stengelslankmier	3, K+			
<i>Leptothorax</i> (<i>Myrafant</i>) <i>interruptus</i> (Schenck, 1852)	kalkslankmier			2, A+	
<i>Leptothorax</i> (<i>Myrafant</i>) <i>nigriceps</i> Mayr, 1855	rotslankmier	1, Z, L	1944	2, A, E, H	
<i>Leptothorax</i> (<i>Myrafant</i>) <i>nylanderi</i> (Förster, 1850)	bosslankmier	3, Z, L		3, K, Z, A, E, H	
<i>Leptothorax</i> (<i>Myrafant</i>) <i>tuberosum</i> (Fabricius, 1775)	steenslankmier	1, Z, L		1, A+	
<i>Leptothorax</i> (<i>Myrafant</i>) <i>unifasciatus</i> (Latreille, 1798)	zwartbandslankmier	1, Z, L		2, A, H	
Myrmecina Curtis, 1829	oprolmieren				
<i>Myrmecina graminicola</i> (Latreille, 1802)	oprolmier	3, V, Z, L		2, Z, A, E, H	
Myrmica Latreille, 1804	steekmieren				
<i>Myrmica gallienii</i> Bondroit, 1920 *	zeggensteekmier	1, Z+			
<i>Myrmica lobicornis</i> Nylander, 1846	kalme steekmier	1, Z+		1, H+	
<i>Myrmica lonae</i> Finzi, 1926 *	lepelsteekmier	2, Z		1, Z+	
<i>Myrmica microrubra</i> Seifert, 1993 *	gaststeekmier	2, K, Z		2, K, Z, A, E	
<i>Myrmica rubra</i> (Linnaeus, 1758)	gewone steekmier	3, K, V, Z, L		3, K, Z, A, E, H	
<i>Myrmica ruginodis</i> Nylander, 1846	bossteekmier	3, K, V, Z, L		3, K, Z, A, E, H	
<i>Myrmica rugulosa</i> Nylander, 1849	kleine steekmier	3, Z, L		3, K, Z, A, E	
<i>Myrmica sabuleti</i> Meinert, 1861	zandsteekmier	3, K, Z, L		3, K, Z, A, E, H	
<i>Myrmica scabrinodis</i> Nylander, 1846	moerassteekmier	3, K, Z, V, L		3, K, Z, A, E, H	
<i>Myrmica schencki</i> Emery, 1895	kokersteekmier	3, K, Z, L		3, Z, A, E, H	
<i>Myrmica speciosus</i> Bondroit, 1918	duinsteekmier	3, K, Z		3, K, Z, A	
<i>Myrmica sulcinodis</i> Nylander, 1846	heidesteekmier	2, Z		1, Z, H	
Solenopsis Westwood, 1840	diefmieren				
<i>Solenopsis fugax</i> (Latreille, 1798)	diefmier	3, Z, L		2, Z, A	
Stenamma Westwood, 1839	drentelmieren				
<i>Stenamma debile</i> (Förster, 1850) *	gewone drentelmier	3, K, Z, L		3, K, Z, A, E, H	
<i>Stenamma westwoodi</i> Westwood, 1840	Engelse drentelmier	1, Z+		1, Z+	
Strongylognathus Mayr, 1853	sabelmieren				
<i>Strongylognathus testaceus</i> (Schenck, 1852)	sabelmier	3, Z		2, Z, A	
Symbiomyrma Arnoldi, 1930	kraaggaststeekmieren				
<i>Symbiomyrma karavajevi</i> Arnoldi, 1930	kraaggaststeekmier			1, H+	
Tetramorium Mayr, 1855	zaadmieren				
<i>Tetramorium caespitum</i> (Linnaeus, 1758)	zwarte zaadmier	3, K, V, Z, L		3, K, Z, A, E	
<i>Tetramorium impurum</i> (Förster, 1850)	bruine zaadmier	2, L		3, Z, A, E	

wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	Nederland	jaar	België	jaar
Dolichoderinae Forel, 1878	geurmieren				
Tapinoma Förster, 1850	draaigatjes				
<i>Tapinoma ambiguum</i> Emery, 1925	heidedraaigatje	3, Z		1, Z	
<i>Tapinoma erraticum</i> (Latreille, 1798)	mergeldraaigatje	2, Z, L		3, Z, A, H	
Formicinae Lepeletier, 1836	schubmieren				
Camponotus Mayr, 1861	reuzenmieren				
subgenus <i>Camponotus</i> sensu stricto	echte reuzenmieren				
<i>Camponotus (Camponotus) herculeanus</i> (Linnaeus, 1758)	sparrenreuzenmier			1, H+	1938
<i>Camponotus (Camponotus) ligniperda</i> (Latreille, 1802)	gewone reuzenmier	3, Z, L		2, A, H	
<i>Camponotus (Camponotus) vagus</i> (Scopoli, 1763) *	zwarte reuzenmier	1, K, Z		1, Z+	
subgenus <i>Myrmentoma</i> Forel, 1912	kleine reuzenmieren				
<i>Camponotus (Myrmentoma) piceus</i> (Leach, 1825) *	behaarde reuzenmier			1, A+	
Formica Linnaeus, 1758	grote schubmieren				
subgenus <i>Coptoformica</i> Müller, 1923	satermieren				
<i>Formica (Coptoformica) exsecta</i> Nylander, 1846	gewone satermier	3, K, Z		1, H+	1910
<i>Formica (Coptoformica) pressilabris</i> Nylander, 1846	deuklipsatermier	3, K, Z, L		1, H+	1912
subgenus <i>Formica</i> sensu stricto	rode bosmieren				
<i>Formica (Formica) polyctena</i> Förster, 1850	kale bosmier	3, K, Z, L		3, K, Z, A, E, H	
<i>Formica (Formica) pratensis</i> Retzius, 1783	zwartrugbosmier	3, Z, L		3, Z, A, H	
<i>Formica (Formica) rufa</i> Linnaeus, 1761	behaarde bosmier	3, K, Z, L		3, K, Z, A, E, H	
<i>Formica (Formica) truncorum</i> Fabricius, 1804	stronkmier	2, Z+			
subgenus <i>Raptiformica</i> Forel, 1913	roofmieren				
<i>Formica (Raptiformica) sanguinea</i> Latreille, 1798	bloedrode roofmier	3, Z, L		3, Z, A, H	
subgenus <i>Serviformica</i> Forel, 1913	renmieren				
<i>Formica (Serviformica) cunicularia</i> Latreille, 1798	bruine baardmier	3, K, Z, L		3, K, Z, A, E, H	
<i>Formica (Serviformica) fusca</i> Linnaeus, 1758	grauwzwarte mier	3, K, Z, L		3, K, Z, A, E, H	
<i>Formica (Serviformica) lemani</i> Bondroit, 1917	hooglandrenmier			2, A, H	
<i>Formica (Serviformica) lusatica</i> Seifert, 1997 *	duinbaardmier	3, K, Z, L		1, Z	
<i>Formica (Serviformica) rufibarbis</i> Fabricius, 1793	rode baardmier	3, Z, L		3, Z, A, H	
<i>Formica (Serviformica) transcaucasica</i> Nasonov, 1889	veenmier	3, Z, L		2, Z, A, H	
Lasius Fabricius, 1804	kleine schubmieren				
subgenus <i>Cautolasius</i> Wilson, 1955	weidemieren				
<i>Lasius (Cautolasius) flavus</i> (Fabricius, 1782)	gele weidemier	3, K, V, Z, L		3, K, Z, A, E, H	
<i>Lasius (Cautolasius) myops</i> Forel 1894 *	kleinoogweidemier	1, Z, L		1, A, E	
subgenus <i>Chthonolasius</i> Ruzsky, 1912	gele parasietmieren				
<i>Lasius (Chthonolasius) bicornis</i> (Förster, 1850)	langschubmier	1, L+	1926	1, H+	1912
<i>Lasius (Chthonolasius) citrinus</i> Emery, 1922	langhaarmier	1, L+	1954	1, H+	
<i>Lasius (Chthonolasius) jensi</i> Seifert, 1982 *	puntschubmier			1, Z+	
<i>Lasius (Chthonolasius) meridionalis</i> (Bondroit, 1920)	veldmier	3, K, V, Z, L		3, K, Z	
<i>Lasius (Chthonolasius) mixtus</i> (Nylander, 1846)	wintermier	3, K, V, Z, L		3, K, Z, A, E, H	
<i>Lasius (Chthonolasius) sabularum</i> (Bondroit, 1918) *	breedschubmier	2, K, Z		2, K, Z	
<i>Lasius (Chthonolasius) umbratus</i> (Nylander, 1846)	schaduwmier	3, K, V, Z, L		3, K, Z, A, E, H	
subgenus <i>Dendrolasius</i> Ruzsky, 1913	houtmieren				
<i>Lasius (Dendrolasius) fuliginosus</i> (Latreille, 1798)	glanzende houtmier	3, K, V, Z, L		3, K, Z, A, E, H	
subgenus <i>Lasius</i> sensu stricto	grauwe mieren				
<i>Lasius (Lasius) alienus</i> (Förster, 1850)	mergelmier	1, L+		2, A, Z	
<i>Lasius (Lasius) brunneus</i> (Latreille, 1798)	boommier	3, Z, L		3, K, Z, A, E, H	
<i>Lasius (Lasius) emarginatus</i> (Olivier, 1792) *	muurmier			3, K, Z, A, E	
<i>Lasius (Lasius) neglectus</i> Van Loon & Boomsma & Andrasfalvy, 1990 *	plaagmier			1, Z+	
<i>Lasius (Lasius) niger</i> (Linnaeus, 1758)	wegmier	3, K, V, Z, L		3, K, Z, A, E, H	
<i>Lasius (Lasius) platythorax</i> Seifert, 1991 *	humusmier	3, K, V, Z, L		3, K, Z, A, E, H	
<i>Lasius (Lasius) psammophilus</i> Seifert, 1992 *	buntgrasmier	3, K, Z		3, K, Z	
Plagiolepis Mayr, 1861	dwergschubmieren				
<i>Plagiolepis vindobonensis</i> Lomnicki, 1925	dwergschubmier			2, A+	
Polyergus Latreille, 1804	amazonemieren				
<i>Polyergus rufescens</i> (Latreille, 1798)	amazonemier	3, Z		2, Z, A	

Tabel 2. Lijst van in de literatuur voor België genoemde mieren welke niet door ons konden worden gecontroleerd.
List of ant names mentioned in literature supposedly occurring in Belgium, which could not be checked by us.

wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	bron
Myrmicinae Lepeletier, 1836	knoopmieren	
<i>Leptothorax</i> Mayr, 1855	slankmieren	
subgenus <i>Leptothorax</i> sensu stricto	grote slankmieren	
<i>Leptothorax (Leptothorax) gredleri</i> Mayr, 1855	gladde slankmier	Gaspar 1970
<i>Manica</i> Jurine, 1807	bergsteekmieren	
<i>Manica rubida</i> (Latreille, 1802)	bergsteekmier	Bondroit 1918
<i>Messor</i> Forel, 1890	gewone oogstmieren	
<i>Messor structor</i> (Latreille, 1798)	gewone oogstmier	Bondroit 1918
Dolichoderinae Forel, 1878	geurmieren	
<i>Dolichoderus</i> Lund, 1831	pantsermieren	
<i>Dolichoderus quadripunctatus</i> (Linnaeus, 1767)	viervlekmier	Bondroit 1918
Formicinae Lepeletier, 1836	schubmieren	
<i>Lasius</i> Fabricius, 1804	kleine schubmieren	
subgenus <i>Chthonolasius</i> Ruzsky, 1912	gele parasietmieren	
<i>Lasius (Chthonolasius) distinguendus</i> (Emery, 1916) *	korthaarmier	Gaspar 1970

Summary

List of ants (Hymenoptera: Formicidae) of Belgium and The Netherlands, their status and Dutch vernacular names.

Since the last published overview of the ants (Hymenoptera: Formicidae) of Belgium and The Netherlands (Van Boven & Mabelis 1986) several new species have been described during the 1990's, some of which have also been recorded in these countries. In this paper a new list is presented of all free-living ant species recorded in Belgium and The Netherlands (table 1). Exotic species occasionally inhabiting houses, restaurants, greenhouses, zoos, etcetera (for example *Monomorium pharaonis* (Linnaeus), *Hypoponera punctatissima* (Roger) and *Technomyrmex albipes* (Smith)) are not included. Included also are Dutch vernacular names of all genera, subgenera and species, as well as brief information on status and distribution in the various physio-geographical regions of Belgium and The Netherlands.